

SZMODIS JENŐ^[1]

Néhány gondolat a választójog elveiről és a választási rendszerekről

ABSTRACT

The study highlights that democracy has historically been a rare phenomenon, and that the mere existence of elections does not guarantee democratic exercise of power; rather, genuine democracy can only be claimed when elections truly represent the public interest. In modern Western democracies, universal, equal, secret, and proportional suffrage gradually developed, yet electoral systems—such as single-round or two-round systems, and uniform versus decentralized procedures—significantly influence the expression of voter will. In two-round systems, the second round can limit the parliamentary representation of parties with strong first-round support (e.g., France, Front National), while in single-round systems, secondary voter preferences cannot be expressed (e.g., Hungary, 2014). In federal systems, differing rules may lead to political disputes and distortions (e.g., USA, 2020), whereas mixed systems, combining single-member districts and proportional elements under a coherent national regulation, most effectively ensure proportionality and voter representation. Overall, the quality of democratic expression depends on the interplay of the electoral system, suffrage principles, and the political-historical context.

Keywords: electoral systems ■ suffrage principles ■ representative democracy
■ public interest ■ proportionality

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Bevezetésként indokolt rögzíteni néhány alapvető jelentőségű, ám gyakran háttérbe szoruló tény. Ezek közül elsőként azt érdemes kiemelni, hogy a reprezentativitás,^[2] a társadalmi részvétel ugyan jelentős mértékben elősegítheti a kormányzati szilárdságot, ám a történelem

[1] Habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Szmodis.Jeno@uni-nke.hu. MTMT: 10015657.

[2] Mill, 1861, 45-49.

folyamán a demokrácia a társadalomirányítás viszonylag ritka formájának tekinthető, még akkor is, ha az elmúlt bő száz évben végbement nyugati felértékelődése sokszor elfedi ezt a körülményt.^[3] A másik fontos tény pedig az, hogy a választás és a demokrácia nem szükségképpen és nem kölcsönösen feltételezi egymást.^[4] Maga a demokrácia természetesen feltételezi a választást, mindazonáltal a választás a hatalom legitimálásának azon sajátos módja, amiből távolról sem következik a hatalomgyakorlás demokratikus metódusa, illetve egy ilyen metódusra vonatkozó kötelezettség.^[5] Elegendő itt a római légiók által kikiáltott, „megválasztott” cézárokról és az általuk uralt antik monarchiára, vagy a közép- és újkori nyugati választómonarchiákra gondolnunk.^[6] E körben érdemes megemlékeznünk a pápai uralomról is, ami ugyan szintén előfeltételezi a konkrét döntését, tehát a választást, ám mely utóbbi nem eredményez valaminő demokratikus hatalomgyakorlást.

Vizonylag jól ismert, hogy Arisztotelész igen mértéktartó álláspontot foglalt el az általa felvázolt államformák vonatkozásában, és azok között az igazi különbséget nem abban látta, hogy hányan (egy, kevesek, sokaság) gyakorolják a hatalmat, hanem abban, hogy e hatalomgyakorlás vajon a köz érdekében, vagy a hatalomgyakorlók magánérdeke szerint történik-e.^[7] Mindazonáltal jól érzékelhető rokonszenve a *politeia* iránt, ami a népek a közösségi érdekű hatalomgyakorlását valósítja meg.^[8] A modern, demokratikus elgondolások nem csekély mértékben Arisztotelésznek a *politeiával* kapcsolatos felfogásán alapulnak.^[9] Jól mutatja ezt, hogy a nyugati polgári demokráciák kezdetben lényegében ugyanúgy cenzusalapúak voltak, amiként ilyen az Arisztotelész által leírt *politeia* is, ami az ókori gondolkodó szerint hatékonyan képes kiegyenlíteni a nincstelenek és a gazdagok közötti ellentéteket.^[10]

A politikai filozófia és a nyugati történelem viszonylag későn, általánosan csak a XX. századra forrta ki és tette uralkodó eszmévé, majd gyakorlattá az általános, egyenlő, titkos választójogot.^[11] A XIX. században a legtöbb nyugat-európai országban ugyanis megvoltak még a különböző (vagyoni, jövedelmi, műveltségi) cenzusok, a nők választójogáért való küzdelem, az ún. szüfrasset mozgalmak pedig éppen a XIX-XX. század fordulóján éltek virágkorukat, hogy aztán jelentősebb eredményeiket az első világháború után ériék el.^[12] Az előbbi három fontos választási elvet (általánosság, egyenlőség, titkosság) csak idővel

[3] Dahl, 1971, 1-15.

[4] Lijphart, 1999, 3-7.

[5] Sartori, 1987, 25-28.

[6] Mill, 1861, 45-49.

[7] Arisztotelész, 2003, 125-130.

[8] Arisztotelész, 2003, 130-140.

[9] Manin, 1997, 56-61.

[10] Ober, 1998, 22-27.

[11] Held, 2006, 101-105.

[12] Pugh, 1992, 44-49.

egészítette ki az arányosság követelménye,^[13] aminek megvalósulása által voltaképpen a szavazatok egyenlőségét is elősegítette.^[14] (Szükséges ezen a ponton bizonyos különbséget tennünk a választójog egyenlősége és a leadott szavazatok azonos módon való figyelembevétele, „egyenlősége” között, noha a két kategória bizonyos értelemben szorosan össze is függ egymással.)^[15]

Az angol egyéni választókerületi rendszer – amely sokáig modellként szolgált a polgári átalakuláson átesett országok számára – olyan helyzetet is eredményezhetett, hogy egy jelölt már relatív többséggel (vagyis a legtöbb szavazattal, de nem feltétlenül a szavazatok több mint felével) megszerezte a képviselői mandátumot, miközben a szavazók többsége más jelöltekre adta le voksát.^[16] Ez azt eredményezte, hogy sok szavazat nem érvényesült a parlamenti mandátumok elosztásában, így sérült a választási arányosság elve.^[17] (Az arányosság elvét nagyban sértheti az ún. „választási földrajz” is, amelynek során eltérő lélekszámú választókerületek kialakítására kerül sor, és/vagy a választókerületek határainak meghúzásánál tendenciózusan tekintetbe veszik bizonyos területek választási preferenciáját.)^[18]

Ezen a helyzeten a pártlistás rendszer kialakítása volt hivatva segíteni, ennek hátránya azonban két irányú volt. Egyrészt tovább lazult a választók és a képviselők közötti kapcsolat, másrészt csökkent a kormányzati stabilitás lehetősége.^[19] Az utóbbi tényező korlátozására csupán részben alkalmas a különböző választási küszöbök bevezetése, amelyek azonban – különösen az egyfordulós választási rendszer esetén, ahol a másodlagos preferencia érvényesítésére nincs lehetőség – maguk is torzítják az arányosságot.^[20] Az első pártlistás választásra egyébként Belgiumban, 1899-ben, az első vegyes rendszerű választásra – ahol tehát egyéni képviselői helyekre és pártlistára is szavazni lehetett – a Német Szövetségi Köztársaságban került sor, mégpedig 1949. augusztus 14-én.^[21] Talán belátható, hogy a Magyarországon is bevezetett vegyes rendszer tűnik a legalkalmasabb arra, hogy egyszerre érvényre juttassa mind a kormányzati stabilitáshoz fűződő érdekeket, mind pedig a választás arányosságának elvét.^[22]

[13] Dezső, 1998, 14.

[14] Rae, 1967, 112-117.

[15] Farrell, 2011, 53-56.

[16] Norris, 2004, 85-90.

[17] Lijphart, 1999, 76-80.

[18] Cox, 1997, 30-35.

[19] Shugart, 2001, 47-52.

[20] Gallagher – Mitchell, 2005, 110-115.

[21] Farrell, 2011, 123-127.

[22] Taageoera – Shugart, 1989, 65-70.

Nyilvánvaló azonban, hogy sem a kormányzati stabilitás, sem pedig az arányosság vagy az egyéb választójogi elvek érvényesülése nem minősül öncélnak, csupán eszköznek a társadalmi öngazgatás, a demokrácia és a közjó összetett célrendszerének elérése érdekében.^[23]

Kutatásunk egyik hipotézise, hogy a választási elvek mind maradéktalanabb és együttes érvényesülése vezethet el egy olyan állapothoz, amelyben a képviselői demokrácia mint alapvető társadalmi cél és mint a közjó érvényesítésének hatékony eszköze megvalósuljon.^[24] A kutatás másik fontos hipotézise, hogy az ennek megvalósulásához elvezető egyik fontos eszköz a választási rendszer, amelynek konkrét intézményrendszereit nagyban befolyásolják olyan társadalmi-történeti-politikai tényezők, mint az államforma, a kormányforma, valamint az államszerkezet.^[25] Mindezeket túl azonban előfordulhatnak olyan társadalmi tényezők is, amelyek esetlegesen befolyásolják, formálják a konkrét jogintézményeket.^[26] Annak feltételezése mellett is, hogy a demokratikus társadalom kialakulását és megszilárdulását többféle úton, módon és konkrét választási intézményrendszerrel is elő lehet mozdítani, további hipotézisként megfogalmazható az is, hogy a konkrét intézményrendszerek közül némelyik hatékonyabban, némelyik kevésbé hatékonyan működik közre a társadalom többsége által meg nem kérdőjelezett társadalmi cél, a demokratikus politikai, jogi berendezkedés, a képviselői demokrácia megvalósulásában és fenntartásában.^[27]

II. A DEMOKRÁCIA JELENSÉGÉNEK TÖRTÉNETI ASPEKTUSAIRÓL

Említettük korábban, hogy a demokrácia — a mai értelemben véve, vagyis olyan politikai berendezkedésként, amely bizonyos életkori és előlethez kötött feltételek mellett a nép egészének biztosít beleszólást a kormányzásba — történeti összefüggésben és hosszabb távlatban vizsgálva kifejezetten kivételes jelenségnek tekinthető. A demokrácia idegen volt nemcsak a folyammenti civilizációk társadalmi valóságától és a Római Birodalom egész korszakától, hanem még az ókori görög politikai gyakorlatban is ritkának és oly mértékben korlátozottnak bizonyult, hogy az egyes szerzők által demokráciaként, Arisztotelésznél pedig *politeia*-ként megjelölt berendezkedés aligha feleltethető meg a mai értelemben vett néपालom fogalmának.^[28]

[23] Ld. Lijphart, 1999, 182-186. Érdekességként megjegyzendő, hogy Franciaországban az 1870-es évektől annak ellenére töredezett pártrendszer alakult ki, hogy ekkor egyéni képviselői rendszer volt érvényben, és listás választásra Franciaországban csupán 1919-ben került sor. E töredezettséget a sok párt indulása okozta, utóbbit pedig az ideológiai sokszínűségeen túl az ösztönözte, hogy a kormánypártokat a parlamenti koalíciók adták.

[24] Dahl, 1971, 60-65.

[25] Norris, 2004, 92-96.

[26] Sartori, 1987, 38-42.

[27] Lijphart, 1999, 190-196.

[28] Arisztotelész, 2003, 45-52.

Nem csupán azért, mert csupán néhány poliszban (például Athénban) bukant fel a demokráciának hívtott politikai-társadalmi jelenség, ráadásul időben is meglehetősen korlátozottan, nem csak azért, mert a politikai jogokból a rab-szolgák és a polgárjogokkal nem rendelkező szabadok, valamint a nők ki voltak rekesztve, hanem azért is, mert a görög demokrácia fénykorának tekintett periklészi kor (nagyjából Kr. e. 460–429) lényegében a mindig újraválasztott nevezetes sztratégosz tekintélyuralmának sokkal inkább volt tekinthető, mint a mai fogalmaink szerinti demokráciának.^[29]

Kétségtelen, hogy e korszak bevezette a napidíjat a népgyűlésen résztvevők, közhivatalt viselők és az esküdtbíróóságok tagjai számára, amely intézkedés lehetővé tette, hogy a szegényebb polgárok is részt vegyenek a közügyekben, csak-hogy a klasszikus görög demokrácia egyik legélesebb kritikáját éppen Arisztotelész adta, a demokráciát élesen elhatárolva a politeiától.^[30] Rámutatva egyúttal arra a realitássá váló veszélyre is, hogy a napidíjak ígérete a nincstelenség sokasága számára jelent kísértést arra, hogy olyankor is gyűléseken vegyenek részt, amikor pedig gyűlés tartását nyomós közérdek nem indokolja.^[31] És akkor nem beszélünk még arról a szintén Arisztotelész által említett jelenségről sem, hogy az irigy nincstelenség sokasága gyakorta érez késztetést olyan ügyek kreálására, melyeknek során néhány gazdag polgár vagyona elkobozhatóvá válik.^[32]

Szintén utaltunk arra, hogy a mai fogalmaink szerinti demokrácia a Nyugaton is csupán a XX. században, annak is inkább csak a második felében vált realitássá, ám amit számos olyan tényező korlátozott, amiről az arányosság kérdésének említésekor érintettünk,^[33] illetve amit csak a XXI. század elejének politikatudományja kezdett feltárni.^[34] E körben elsősorban az olyan informális befolyásolási módokra érdemes gondolnunk, amelyek kihatással lehetnek például arra, hogy egyáltalán ki kerülhet olyan helyzetbe, hogy egy választás során rá szavazatot lehessen adni.^[35]

Ha a nyugati féltekén, illetve az euroatlanti civilizációs körön kívül tekintünk, úgy a demokrácia még kevésbé tekinthető a társadalmi működés általános modelljének.^[36] Ázsiában, Dél-Amerikában vagy az afrikai kontinensen minda-

[29] Ober, 1996, 67-74.

[30] Arisztotelész, 2003, 78-84.

[31] Ober, 1996, 102-108.

[32] Arisztotelész, 2003, 110-115.

[33] Dezső, 1998, 41.

[34] Dahl, 1998, 15-22.

[35] Ld. Levitsky – Ziblatt, 2018, 45-51. Kees van der Pijl többször is kifejtette, hogy a választások mögött meghúzódó elitcsoportok – az általa „transznacionális osztály”-nak nevezett réteg – a demokrácia intézményeit saját érdekükben használják. A társadalmi nyomás növekedése esetén a helyi elitekkel való együttműködés feszültségvezető hatású lehet, miközben a választási eredmények nyomán kialakuló tényleges kormányzás valójában a fennálló helyzet stabilizálására szolgál. Ennek megfelelően a választás nem csupán demokratikus eszköz, de a rendszer működését és fennmaradását biztosító kontroll. Ld. van der Pijl, 2011, 27-49.

[36] Diamond, 2008, 33-39.

zok az intézmények, amelyek a nyugati típusú demokráciákra legalább formálisan jellemzőek, zömmel a gyarmati függőség megszűnését követően, és inkább csupán formálisan, mint lényegileg honosodtak meg, ráadásul távolról sem minden országban.^[37]

Sajátos helyzetű Kína, amely egy viszonylag rövid nyugatosodási periódust követően 1949-ben kommunista országgá vált, majd 1989 után egy olyan vegyes rendszert alakított ki, mely a politikai intézményrendszert tekintve megmaradt kommunistának, gazdasági értelemben pedig a piacgazdasági modellhez kezdett közelíteni.^[38] Ezzel persze Kína egy olyan sajátos modellt alakított ki, mint ami mintául szolgált például Vietnámnak is.^[39]

Ugyancsak külön politikai-kulturális régióknak tekinthető az iszlám világ, amelynek országai ugyan számos különbséget mutatnak fel, de többé-kevésbé közös nevezőt jelent bennük az a sajátosság, hogy a nyugati eredetű intézmények inkább csak formalítások a vallás töretlenül érvényesülő kontrollmechanizmusa felett.^[40] Erre a legplasztikusabb példát a „kettős irányítású” iráni rendszer adja, amelyben a nép által választott elnökkel szemben a vallási vezető (Legfőbb Vezető; Vali-e Faqih) képviseli a tényleges hatalmat, akit egy szűk vallási testület, a 88 síta vallástudósból álló Szakértők Tanácsa (Majles-e Khobregan) választ meg élethosszig.^[41] Persze a szakértők tanácsának tagjait közvetlenül választja meg a nép, általában nyolc évre, tehát a demokratikus elv közvetett módon valamennyire a Legfőbb Vezető megválasztásában is érvényre jut, mindazonáltal a felfogásban és gyakorlatban sokkal inkább ölt testet az iszlám kultúra umma fogalma, mint a nyugati típusú demokráciakoncepció.^[42] Utóbbinak ugyanis már a kezdetektől, tehát a XVIII. század végétől a hatalom korlátozása állt középpontjában, míg a társadalomirányításban való közösségi részvételt illető iszlám – és általában a keletibb – értelmezésben ez a szempont lényegében szinte teljesen hiányzik. Utóbbi, tehát a keleti elgondolás – és lényegében ide sorolhatjuk a honfoglaló magyarság hatalomról vallott képzetét is, mely tovább él az Aranybullaiban, majd a Szent Korona-tanban is – a hatalommal való felruházásban nem vitatja a közösség szerepét, de tartózkodik a hatalom korlátozásától mind időben, mind pedig a jogörököt illetően, hiszen az a hatalom lényegét sértené. A hatalom méltatlan gyakorlóinak elmozdítása természetesen nem kizárt ebben a felfogásban (például a Szakértői Tanács felmentheti a Legfőbb Vezetőt, vagy ezt a célt szolgálja az Aranybulla nevezetes „ellenállási záradéka”), de ez a koncepció nem eleve abból indul ki, hogy a hatalom birtokosa idővel visszaél hatalmával, hanem abból, hogy a megfontolt, megalapozott közösségi döntés hosszútávon képes a közösség javát szolgálni.

[37] Huntington, 1991, 58-64.

[38] Shambaugh, 2016, 102-108.

[39] Van Arkadie – Mallon, 2003, 77-82.

[40] Esposito, 2003, 35-40.

[41] Keddie – Yann, 2006, 44-49.

[42] Esposito, 2003, 35-40.

Ehhez képest a hatalom korlátozását és semlegesítését valló nyugati elgondolások lényegében a megerősödő tőkés réteg, tehát egy partikuláris társadalmi osztály mind jelentősebb, további társadalmi-gazdasági előretörésének útjából igyekeztek a közhatalmi akadályokat elhárítani.

És ezen a ponton eljutottunk a hatalomgyakorlásban való társadalmi részvétel, a legtágabban értelmezett demokrácia fogalmának pluralitásához, és az azal kapcsolatos meglehetősen paradox nyugati viszonyulás kérdéséhez.^[43] Arról van nevezetesen szó, hogy míg a nyugati civilizáció és kultúrkör eljutott ugyan a demokrácia alapvetően hatalomkorlátozó, befektetésvédelmi szempontú, polgári értelmezéséhez, addig visszautasítja annak belátását, hogy demokrácia-értelmezése csupán egy a lehetőségek közül. Annak elfogadásától tehát, hogy globális szinten többféle értelmezése és működő gyakorlata lehet a hatalomban való közösségi részvételnek, és ezek – amennyiben valóban képesek a köz javát szolgálni – egymással sokkal inkább mellérendelt, mintsem értékhierarchikus kapcsolatban állnak, s hogy ezeket ahhoz hasonlóan célszerű létjogosult jelenségeknek, az ezeket megvalósító közösségeket létjogosult entitásoknak tekinteni, amiként egy társadalmon belül is a különböző szokásokat, társadalmi csoportokat, az ezekhez tartozó egyéneket tiszteletben tartandó jelenvalóságoknak.

A nyugati típusú demokráciaexport, amely a nyílt katonai beavatkozásoktól a proxy- és hibridháborúkon, a gazdasági szankciókon, az egyes térségeket érintő destabilizációs és propaganda műveleteken át a legkülönbözőbb egyéb beavatkozásokat eszközöli a tőle eltérő berendezkedéssel rendelkező országokban, igencsak leleplezi ennek a nyugati demokráciafelfogásnak a valódi, birodalmi szemléletű természetét, amelynek legfőbb célja általában hamar világhosszá válik: a gazdasági térnyerés, egyfajta új gyarmatosítás.

Összegzésként tehát talán kijelenthetjük, hogy a demokrácia legtágabb értelemben a közhatalomban való közösségi részvételt jelenti, egyúttal globális szinten nagyfokú pluralitást mutat. És noha a nyugati értelemben vett demokrácia, mint társadalmi-politikai-közjogi-közhatalmi intézményrendszer a történelem folyamán nem volt általános, sőt kifejezetten kivételesnek tekinthető, a hatalomgyakorlásban való közösségi részvétel bizonyos módon, formában és mértékben mégis jelen volt, illetve jelen van még az olyan társadalmi-állami szisztémákban is, amelyek kifejezetten a mai, nyugati fogalomhasználat szerint nem minősülnek demokráciáknak. Ezen a ponton emlékeztetnünk célszerű Max Weber ideáltípikus uralmi típusaira (tradicionális, karizmatikus, racionális-legális) és legitimitáselméletére, illetve hatalom- és uralomkoncepciójára, amelyek vonatkozásában különböző módokon jelenik meg az „alávetettek”, a közösség szempontja, illetve a hatalom létrejöttében és fennmaradásában való szerepe. Ez a szerep lehet meglehetősen passzív is, például egy közösségi elgondolás, hit, elképzelés a

[43] Ennek a kifejezetten nyugati megközelítésnek adja színvonalas összefoglalását Bodnár Eszter (ld. Bodnár, 2014). A monográfia négy nagyobb egységre tagolódik: (I) a választójog fogalma és igazolása, (II) alapjogi sajátosságok, (III) korlátozás és (IV) védelem.

hatalom „igazoltságáról”, jogosságáról.^[44] Természetesen ez is egyfajta „részvételt” jelent az uralomként megjelenő hatalom létrejöttében, fennmaradásában, sőt működésében, ráadásul e részvételt nem is tekinthetjük egészen passzívnak, hiszen ezek aktív pszichikus aktusokat jelentenek. Annak érdekében azonban, hogy a demokrácia fogalmát ne tegyük egészen parttalaná, a fentebbi legtágabb meghatározást érdemes kiegészítenünk az „aktív”, „cselekvő” fogalmával is.

A hagyományos és széles körben elfogadott nézet szerint a demokráciában a hatalom forrása a nép. Ez az értelmezés azonban nem pontos, hiszen más uralmi rendszerek – például tekintélyelvű vagy vallási (szakrális) hatalmak – is a nép hitére és elfogadására támaszkodhatnak. Ha szó szerint vesszük a „népfelség” elvét, akkor szinte csak azok a rendszerek nem tartoznának a demokráciák közé, amelyek nyílt erőszakot alkalmaznak. Ezért szükséges kiegészíteni a demokrácia fogalmát azzal, hogy a közösség ne csak a hatalom forrása legyen, hanem aktívan részt is vegyen a döntéshozatalban. Ennek legfontosabb formája a szabad választás intézménye.

III. VÁLASZTÁS, VÁLASZTÓJOG MINT JOGINTÉZMÉNY

A demokrácia – amint arra a Bevezetésben rámutattunk –, bár elválaszthatatlan a választás intézményétől, ebből korántsem következik, hogy pusztán a választások megléte önmagában egy politikai rendszer demokratikus jellegét eredményezné. A választásnak, mint közösségi akaratképzésnek ugyanis olyan ismérvekkel, sajátosságokkal is rendelkeznie kell, amelyek a választás intézményét ténylegesen alkalmassá teszik a közösség egésze érdekeinek és akaratának érvényre juttatására. Azonban túl azon, hogy ez a cél – többek között a partikuláris érdekek megléte okán – teljességgel el nem érhető, legfeljebb csak megközelíthető, egy további nehézség is adódik a fentebb kifejezett, önmagában kézenfekvőnek tűnő állítás realitássá válásához. Arról van nevezetesen szó, hogy a választói akarat és a tényleges választói érdekek nem esnek szükségképpen egybe, a hozzávetőleges egybeeséshez tudatos választói magatartásra és tájékozottságra is szükség van. Itt hangsúlyosan kerül előtérbe a sajtó és egyéb befolyásolási eszközök szerepe. Helyesen vetette fel tehát Oswald Spengler több mint száz esztendővel ezelőtt: „...az álmodozót kielégítheti, ha a sajtó alkotmányosan »szabad«, a szakember azonban az iránt fog érdeklődni, hogy ki rendelkezik felette.”^[45]

[44] Figyelmet érdemelnek a XIX. század második felének másik nagy jogszociológusa, Ludwig Gumplowicz felvetései is. Az ő értelmezésében a hódítók nyílt, fizikai erőszaka idővel átadja a helyét a normák által közvetített kényszernek, mindazonáltal ehhez a változáshoz és a normák hatékony működéséhez is szükség van olyan általános társadalmi képzetek kialakulására, amelyek az alávetettek bizonyos közreműködését igénylik. Ld. Gumplowicz, 1883.

[45] Spengler, 1991, 642.

De túl ezeken a nehézségeken is, a választással mint jogintézménnyel kapcsolatban nagy jelentőségűek a választójog elvei, és az a körülmény, hogy ezek az elvek ténylegesen érvényesülnek-e, illetve milyen mértékben.^[46] A továbbiakban kitérünk még a választójog olyan fontos elveinek kérdésére, mint az általánosság, egyenlőség, titkosság, ám ezeken túl érdemes megemlítenünk két olyan fontos tényezőt is, amelyek ugyan kifejezett választójogi elvekként nem artikulálódtak, de amelyeknek – szoros összefüggésben a választójog bevett elveivel – kihatásuk van arra, hogy a választás eredménye torzításmentesen valóban a közakaratot fejezi-e ki, avagy a választás intézménye inkább csak díszlet és paraván az elitcsoportok hatalmi-politikai műveleteinek elleplezésére.^[47]

Az egyik ilyen tényező a választójogi szabályok egységességének kérdése, a másik pedig a koalíciókötések gyakorlata. Az előbbi problematika szoros összefüggésben áll az államszerkezet kérdésével, míg a másik az arányosság választójogi elvével kapcsolódik össze. E kérdésekre is bővebben visszatérünk, előjáróban azonban jelezzük, a föderatív államok némelyikében, így az Amerikai Egyesült Államokban is követett azon gyakorlat, hogy az egyes tagállamok saját, a többi tagállamtól eltérő választójogi szabályokkal rendelkeznek, egyfelől torzulásokat eredményezhet, másfelől lehetőséget adhat választási visszaélésekre.

A koalíciókötési gyakorlatokkal kapcsolatban előzetesen csupán annyit jegyünk meg, hogy a koalíciókötési kényszer lényegében okszerűen következett a választási rendszerek arányosításából, a listás rendszernek az egyéni képviselői helyek rovására történt előretöréséből. Ez önmagában kevésbé jelentett problémát, amíg az egymáshoz hasonló programú politikai pártok léptek egymással koalícióra, és így az őket támogató választók akarata sem divergált oly mértékben. Ez természetesen nem csupán a kormányozhatóságot, a programok megvalósítását akadályozza, de voltaképpen ellenében hat a tényleges választói akaratnak,³ végsősoron pedig a demokrácia kiüresedéséhez vezet.^[48]

IV. EGYES VÁLASZTÓJOGI ELVEK TÖRTÉNETI KONTEXTUSBAN

Amiként a demokrácia modern elveinek kiformalódása hosszú folyamat eredménye volt, éppúgy a választójog általánossá válása is.^[49] Jellemző, hogy a mindenféle cenzusok nélküli választójog Európában is előbb csak a férfiakat illette meg. Nevezetes példa, hogy az ősi köztársasági hagyományokkal rendelkező Svájcban csupán 1971-ben kaptak választójogot a nők.^[50] Franciaország e folyamatban élen járt, amikor 1848-ban, a második köztársaság idején a férfiak

[46] Kurunczi, 2020, 236.

[47] Chronowski – Zeller, 2006, 14-29.

[48] Lijphart, 1994, 198.

[49] Pachon, 2018, 154.

[50] Harsányi, 2015, 198.

számára általánossá tette a választójogot, Németországban erre 1871-ben, az Osztrák-Magyar Monarchiában 1907-ben került sor, Olaszországban pedig 1912 és 1918 között több lépcsőben történt a férfiak általános választójogának bevezetése.

A nők választójogát az első világháború változásai, a nők nagyszámú munkába állása és a közgondolkodásnak ennek nyomán kialakuló változásai hozták el. Németországban és Ausztriában 1918-ban, Nagy-Britanniában teljeskörűen 1928-ban, Franciaországban pedig 1944-ben fogadtak el ilyen tartalmú szabályozást.

Lényegében azt mondhatjuk, hogy Nyugaton az általános választójog csupán az elmúlt bő száz esztendőben terjedt el.^[51] Európa demokratizálódási folyamatát azonban a XX. század közepén bizonyos diktatórikus és tekintélyuralmi rendszerek létrejötte, valamint a középső és keleti felének szovjetizálása akadályozta. Dél-Európában pedig egyes tekintélyuralmi rendszerek az 1970-es évek végéig fennmaradtak.

Ami a szavazás titkosságát illeti, megemlítenéd, hogy már az ókorban is alkalmaztak titkos szavazást, így nemcsak Athénban, hanem a köztársasági Rómában is törvények biztosították a szavazat leadásának titkosságát.^[52]

V. NÉHÁNY ÁLLAMELMÉLETI JELENSÉG ÉS ALAPFOGALOM ÖSSZEFÜGGÉSEI A VÁLASZTÁS INTÉZMÉNYÉVEL

E körben az államforma, a kormányforma, illetve az államszerkezet kérdésének a választás intézményével való összefüggését kívánjuk röviden áttekinteni. Az e fejezetben jelölt problematika megvilágításához mindenekelőtt be kell látnunk, hogy az államforma fogalma mára nem rendelkezik eligazító erővel a hatalom tényleges birtoklójára, birtoklóira vonatkozóan. Az arisztotelészi felosztás, mely megkülönböztette a basileiát, a türanneiát, az arisztokráciát, az oligarchiát, a politeiát és a demokráciát, még tekintettel volt és tudott is lenni a hatalom gyakorlás alanyára. E kategóriarendszert kritizálta Jean Bodin a XVI. században, és mutatott rá arra, hogy Arisztotelész nem csupán államformákról szól, de kormányformákról is, anélkül, hogy utóbbi kategóriát megnevezte volna.^[53] Bodiné tehát az érdem, hogy az államelméleti gondolkodást egy új fogalommal, a kormányforma fogalmával gazdagította. Ezt egyúttal elhatárolta az államforma

[51] Lijphart, 2012, 278.

[52] Rómában a Kr. e. V-I. század között a Lex Gabinia, Lex Cassia, Lex Papiria, Lex Coelia említendő (ld. Forsynth, 2016, 98.) Franciaországban a választás titkosságáról 1795-ben, 1848-ban, 1913-ban, az Egyesült Királyságban 1872-ben (Ballot Act), Dániában 1901-ben, Finnországban 1906-ban, Svédországban 1911-ben, Ausztriában 1907-ben, Németországban 1913-ban történt rendelkezés, illetve történt titkos voksolás. Mindez jól mutatja, hogy a választások szabadsága és tisztasága szempontjából fontos egyik legfontosabb elv még a Nyugaton is igen későn vált politikai gyakorlattá.

[53] Bodin, 1987, 110-130.

fogalmától, rámutatva arra, hogy az államforma arról tájékoztat, hogy ki, illetve kik a hatalomgyakorlás alanyai, a társadalom milyen széles köre részesedik a hatalomban, míg a kormányforma fogalma a hatalomgyakorlás módjára vonatkozóan ad eligazítást.^[54] Ennek megfelelően különböztette meg a monarchikus, az arisztokratikus és a demokratikus államformákat, illetve tett különbséget az egyes államformákon belül kormányformák között. Így különböztette meg például a királyi, a zsarnoki és a despotikus monarchiát.

Az államforma tehát még Bodin idején is eligazító jellegű volt a hatalom, a legfőbb hatalom gyarkorlójának személyére, körére nézve. A gyökeres változást ebből a szempontból az 1688-89-es angliai ún. Dicsőséges Forradalomnak nevezett államcsínyt követő évtizedek hozták el, amelynek eredményeként kialakult „az uralkodó uralkodik, de nem kormányoz” formulával jellemzett állapot.^[55] Már a Bill of Rights erősen korlátozta a királyi hatalmat, egyúttal növelte a parlament jogkörét. Orániai Vilmost a trónon követő Anna idején a parlament szerepe tovább növekedett, majd 1714-től a Hannover-házzal, tehát I. Györgytől ezt a folyamatot az is tovább erősítette, hogy az uralkodó figyelmét nem csekély mértékben kötötték le kontinentális érdekei.

Ez a körülmény közvetlenül hozzájárult a parlamentáris monarchia kormányformájának kialakulásához. Ettől kezdve a monarchikus államforma egyre kevésbé szolgált megbízható támpontként a hatalom tényleges letéteményesére vonatkozóan. A hatalomközpont áthelyeződése az uralkodótól a parlamenthez, illetve a kabinethez, olyan fejlődési ívet jelöl, amelyben a választás intézménye mindinkább tényleges hatalomképzési funkcióval is bír.^[56]

A brit választási rendszer kialakulására nem annyira maga a parlamentáris monarchia mint kormányforma volt kihatással, sokkal inkább a középkori előzmények, hagyományok, ahol szintén a legtöbb szavazat eredményezett mandátumot. Ezt erősítette a nagy pártok érdeke is, továbbá a kormányzati stabilitás szükségessége. E vonatkozásban közvetve persze talán szerepe lehetett magának az alkotmányos monarchiának mint kormányformának is, hiszen az uralkodói szerep fokozatos gyengülésével felértékelődött a végrehajtóhatalom, a kabinet stabilitásához fűződő érdek.

Gyaníthatnánk, hogy az arányos választást biztosító pártlistás választási rendszer első bevezetésére olyan államban került sor, amely esetleg szakított monarchikus hagyományaival, és a népakaratot árnyaltan kívánta érvényre juttatni.^[57] Ehhez képest, mint láttuk, az első listás választásra a Belga Királyságban került sor.^[58] Ott pedig elsősorban azért, mert az erős vallási és nyelvi megosztottságból esetlegesen adódó konfliktusokat igyekeztek ilyen módon mérsékelni.

[54] Held, 2006.

[55] Pincus, 2009.

[56] Bogdanor, 1995.

[57] Lijphart, 1999, 15.

[58] Deprez, 2000, 45.

Nem kizárható tehát, hogy az államforma és a kormányforma – mint egyik tényező a számos egyéb mellett – valamilyen szerepet játszik a választási rendszer kialakításában.^[59] Azonban önmagukban nem döntenek el, nem határozzák meg markánsan a konkrét választási rendszer kérdését.

További kérdésünk volt, hogy az adott államszerkezet, tehát egy állam unitárius, vagy föderatív volta mennyiben befolyásolhatja a választási rendszer kialakítását.^[60] Illetve, hogy az államszerkezet tényét is figyelembe vevő konkrét választási rendszerek befolyásolják-e, és ha igen, mennyiben a legalapvetőbb választási elvek érvényesülését.

Unitárius államokban általában egységes választási szabályok érvényesülnek, hiszen az állam egységes központi hatalommal rendelkezik, és a választási rendszer is ezt a központosított működést tükrözi.^[61] Ezzel szemben a föderatív államokban a választójogi szabályok gyakran eltérnek az egyes alkotmányos egységek (pl. tagállamok, tartományok) között, mivel az alkotmány gyakorta lehetővé teszi az eltérő szabályozást. Ez az eltérés a választási rendszerek terén lehetőséget ad a helyi sajátosságoknak, de egyben torzításokhoz vagy a választási eredmények inkonzisztenciájához is vezethet. Ilyen például az USA, ahol az egyes államok más-más választási szabályokat alkalmaznak, ami befolyásolhatja a választás tisztaságát, arányosságát, és a választójog egységességét.^[62]

Ami a másik kérdést illeti, hogy vajon befolyásolják-e a föderális államszerkezet miatt kialakított választási rendszerek a legalapvetőbb választási elvek érvényesülését, a következők mondhatók.^[63] Az államszerkezet önmagában nem garantálja a választási elvek – például az általánosság, egyenlőség, titkosság és arányosság – maradéktalan érvényesülését, azonban a föderális rendszerben az általánosság elve sérülhet, ha egyes tagállamok korlátozottabb választójogot alkalmaznak (például bizonyos csoportokra nézve).^[64] Ugyanígy, az egyenlőség elve is problémássá válhat, ha eltérő választókerületi beosztások vagy szavatszám-lálási szabályok miatt a szavazatok súlya nem azonos (pl. gerrymandering az USA-ban).^[65] A titkosság és szabadság elvének érvényesülése is különbözhet, ha a választási szabályok, pl. a szavazás módja vagy a kampányfinanszírozás eltérő az egyes alkotmányos egységekben.^[66] Az arányosság elve szintén sérülhet, ha egyes tagállamok különböző választási rendszereket alkalmaznak (pl. egyéni választókerület vs. listás rendszer), így a teljes ország szintjén az eredmény torzulhat.^[67]

[59] Sartori, 1994, 12.

[60] Norris, 2004, 89.; Duverger, 1951, 237.

[61] Lijphard, 1999, 20.

[62] Shugart – Carey, 1992, 53.

[63] Lijphard, 1999, 15.

[64] Norris, 2004, 89.

[65] Grofman – Handley, 2015, 45.

[66] Birch, 2011, 102.

[67] Farrell, 2011, 78.

Az államszerkezet keretet és lehetőséget ad a választási rendszer sokszínűségének vagy egységességének. Unitárius államokban több az esély az egységes, szabályozott választási rendszerre, ami megkönnyíti az alapelvek érvényesülését. Föderatív államokban viszont a decentralizált szabályozás erősebb helyi alkalmazkodást tesz lehetővé, de növeli a választási elvek érvényesülésének eltéréseit és az esetleges torzulásokat.^[68] Az államszerkezet önmagában nem határozza meg, hogy egy választási rendszer mennyire lesz igazságos vagy demokratikus, de a rendszer tervezésénél mindenképp fontos szempontként kell kezelni, és kompenzáló mechanizmusokat (pl. nemzeti választási szabályok, felülvizsgálati eljárások) kell alkalmazni az alapelvek betartására.

VI. A VÁLASZTÁSI RENDSZER EGY- ILLETVE KÉTFORDULÓS TÍPUSÁNAK A DEMOKRATIKUS AKARATKÉPZÉssel VALÓ ÖSSZEFÜGGÉSEIRŐL

Jóllehet a kétfordulós választási rendszer egyik közismert előnye, hogy korrekciós lehetőséget biztosít a választók számára az első fordulóban körvonalazódó várható eredmények finomhangolására, a gyakorlatban nem ritkán olyan folyamatok érvényesülnek, amelyek végső soron a választók elsődleges értékpreferenciáival ellentétes mandátumeloszláshoz vezetnek.^[69]

A jelenség legtípikusabban talán Franciaországban ismétlődik már évtizedek óta, ahol az 1972-ben alakult Front Nacional (2018-tól Rassemblement National) választási sikereinek eredményesen vet gátat a kétfordulós rendszer.^[70] Jellemzően messze alulreprezentálva vagy parlamenti mandátummal meg sem jelezve a pártot a tényleges társadalmi támogatottságához, illetve első forduló eredményéhez képest. (1993 és 2017 között 0-tól 8 mandátumszerzés az 577 fős nemzetgyűlésben nagyjából 10-15 %-os támogatottság mellett.) A FN – és természetesen más, hasonló támogatottságú pártok – alulreprezentáltsága okszerűen következik abból a sajátosságából, hogy a francia választási rendszer tisztán egyéni képviselői helyeket ismer, listás szavazásra benne nem kerül sor.^[71]

A 2002-es, a 2017-es és a 2022-es elnökválasztáson is hasonló összefogási taktikával „cordon sanitaire” csökkentette a többi párt a FN és utódszervezetének esélyeit.^[72] A 2017-es elnökválasztásnak további különlegességet adott, hogy a legesélyesebb jobboldali, szigorúbb bevándorláspolitikát képviselő jelölttel, François Fillonnal, a Republikánus Párt (Les Républicains) elnökjelöltjével szemben a válasz-

[68] Shugart – Carey, 1992, 53.

[69] Duverger, 1951, 237.

[70] Knapp – Wright, 2006, 198.

[71] Massicard, 2017, 142.

[72] Knapp – Wright, 2018, 55-58.

tások előtt korrupciós vádak^[73] jelentek meg a sajtóban, noha a választásból formálisan nem zárták ki. Ezek a tényezők – tehát a választás kétfordulós jellege, továbbá a büntetőjognak belpolitikai eszközzé való transzformálása – együttesen nagyban befolyásolták a formálisan demokratikus választás végkimenetelét. Minthogy a 2017-es választás központi kérdése a migráció kezelése volt, az eredmény természetesen kihatott az azzal kapcsolatos későbbi kormányzati politikára is, és kevésbé oly módon, ami valóban tükrözte vissza a tényleges választói akaratot.

Természetesen a fordított esetre is lehet példát hozni, amikor a kétfordulós rendszerről az egyfordulósra való áttérés hoz bizonyos politikai előnyt a parlamenti többséget aktuálisan birtokló politikai erő számára. A Magyarországon 2011-ben elfogadott új választójogi törvény, amelynek alapján először 2014-ben került sor országgyűlési választásokra, az átláthatóságon, a takarékoságon túl azzal a következménnyel is járt, hogy a rendszer egyfordulóssá alakításával megszűnt a lehetőség a másodlagos pártpreferenciák második fordulóban való érvényesítésére.^[74] Ezzel összefüggésben természetesen az a lehetőség is kiesett, hogy a választókerületekben a kormányzóerővel elégedetlen fragmentált többség egy második fordulóban a kölcsönös visszalépések által mandátumhoz jusson.^[75]

Az egyes választási rendszerek bizonyos teret engednek tehát a politikai osztálynak a választási eredményeknek a választói akaratától való jogszerű eltérítésére.^[76] Ugyan nem a választási rendszerrel függ össze az egyfajta „negatív koalíció” létrehozása, ám mivel ez is a választói akarat torzításával kapcsolatos, röviden célszerű megemlékezni róla. A demokratikus választási rendszerekben gyakran előfordul, hogy a legerősebb vagy jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkező pártokat más politikai erők kizárják a kormányzásból. Ennek alapja nem feltétlenül a közös politikai program, hanem a rivális párt befolyásának minimalizálása, ami azonban torzíthatja a választói akarat érvényesülését.

Ausztriában a Szabadságpárt (Freiheitliche Partei Österreichs: FPÖ) évtizedeken át a legjelentősebb jobboldali erő volt, és időszakosan kormánykoalíciót is alkotott. Ugyanakkor más pártok többször is alkalmazták az összefogást a FPÖ kizárására vagy marginalizálására. Az úgynevezett „Ibizagate” botrány 2019ben például politikai válságot idézett elő, amely a FPÖ háttérbe szorulásához vezetett.^[77]

[73] A vádak szerint Fillon parlamenti képviselőként a felesége, Penelope Fillon számára több évig fiktív állásokat biztosított fizetéssel a parlamentben – azaz olyan állásokat, ahol valós munkavégzés nem történt meg, de jövedelmet kapott. Később a bíróságok is vizsgálatot indítottak az ügyben, és 2020-ban Fillont és feleségét pénzbüntetésre, illetve más büntetésekre ítélték (Le Monde, 2024. április 24.). "Affaire Fillon: pourquoi la condamnation est confirmée, avec un nouveau procès pour fixer la peine". A dolog érdekessége, hogy a munkavégzés dokumentálására igen laza előírások vonatkoztak, a bíróság pedig a munkavégzés bizonyítatlanságából következtetett a munkavégzés hiányára. Ez azonban két fontos jogelvvél való ütközés kérdését is felveti. Az egyik az ártatlanság vélelméé, a másik pedig a kétség vádlott terhére rovasának tilalmáé.

[74] Tóth – Körösi, 2015, 101-104.

[75] Gallagher – Mitchell, 2005, 72-74.

[76] De Lange – Zaslove, 2023, 47-70.

[77] Pelinka, 2020, 45-65.

Hollandiában a Szabadságpárt (Partij voor de Vrijheid: PVV) 2023ban relatív többséggel megnyerte a választást, ám a többi párt hónapokig elutasította a vele való szoros együttműködést. Végül Wildersnek miniszterelnöki ambícióit fel kellett adnia, és pártja csak feltételekkel tudott részt venni a kormányzásban, ami jól mutatja, hogyan igyekeznek a politikai szereplők korlátozni a választói akaratból adódó befolyást.^[78]

Svédországban a bevándorláskritikus Svéd Demokraták (Sverigedemokraterna: SD) hagyományosan el volt zárva a kormányzati koalícióktól, bár parlamenti erősségük folyamatosan nőtt. 2022ben egy új helyzet állt elő, amikor a jobbközép pártok informális támogatásukkal lehetővé tették az SD politikai befolyásának növekedését anélkül, hogy hivatalosan koalíciós partnerként kezelnék őket. Ez a megoldás ugyan növelte az SD befolyását, de továbbra is kérdéses maradt a választói akarat teljes érvényesülése.^[79]

E három ország példája rávilágít arra, hogy a választási eredmények és a kormányzati hatalom megosztása közötti egyensúly nem csupán választási rendszerek technikai kérdése, hanem mélyen politikai és kulturális kérdés is. Amikor a legerősebb pártokat kizárják vagy marginalizálják, az hosszú távon alááshatja a választói bizalmat és a demokratikus intézmények legitimitását.

VII. A DEMOKRATIKUS AKARATKÉPZÉS ÉS A VÁLASZTÁSI ELJÁRÁS EGYSÉGESSÉGÉNEK, ILLETVE HETEROGENITÁSÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az utóbbi években legmarkánsabban talán az Amerikai Egyesült Államok 2020-as elnökválasztása irányította rá a figyelmet a választási eljárások heterogenitásából fakadó problémákra, valamint az ebből eredő demokratikus deficit lehetőségére.^[80] A 2020-as amerikai elnökválasztás anomáliái röviden a következőkben foglalhatók össze. Több államban, különösen a kulcsfontosságú ingadozó államokban, késedelmes vagy vitatott volt a levélsvavazatok feldolgozása. A járvány miatt sokan levélben szavaztak, ami sok vitát és jogi kihívást eredményezett. Trump és támogatói többször állították, hogy csalások történtek, de ezek nagy részét a bíróságok elutasították, bizonyították hiányára hivatkozva. A visszaélésekre határozottan utaló eseteken túl is számos dezinformáció és hamis állítás is keringett a közösségi médiában. A hivatalos eredmények kihirdetése hosszabb ideig tartott, mint szokott, ami feszültséget okozott.

A 2020-as elnökválasztás után több kifogás érkezett a választási eredményekkel kapcsolatban, és bár a Trump-kampány stábjá számos esetben a Legfelsőbb Bírósághoz fordult, a bíróság többször is elhárította magától a döntést. A benyújtott keresetek egy része a bíróság szerint nem tartalmazott meggyőző bizonyítékokat

[78] Desmond, 2020, 102-120.

[79] Aylott – Bolin, 2021, 231-250.

[80] Baker – Haberman, 2021, 12.

a csalásra vagy a választási szabályok megsértésére. Egyes esetekben a beadványokat későn nyújtották be, vagy nem tartották be az eljárási előírásokat, így a bíróság érvénytelennek ítélte őket. Számos esetben pedig a bíróság úgy ítélte meg, hogy az adott ügy nem tartozik a szövetségi Legfelsőbb Bíróság joghatósága alá, mert az helyi vagy állami szintű választási szabályokról szolt.

Az utóbbi eset már világosan rámutat az egységes, föderáció szintű választási eljárás hiányából adódó problémákra. A republikánusok jogi szakértői ugyanis bizonyos esetekben azt állították, hogy egyes államok választási hatóságai önkényesen változtattak szabályokat (pl. levélszavazási határidők, aláírás-ellenőrzés, megfigyelők távol tartása). Pennsylvania állam legfelsőbb bírósága például az állami szabályozással szemben – mely a választás napját a levélszavazatok beérkezésére vonatkoztatta – kimondta, hogy a postai szavazatok a választás napja utáni 3 napban is beérkezhetnek, ha bélyegzésükre legkésőbb a választás napján került sor. Trump jogi csapata azt állította, hogy ez alkotmányellenes, mert az állami törvényhozásnak kellene szabályokat alkotni, nem a bíróságnak vagy választási bizottságnak.^[81]

Az amerikai decentralizált választási rendszer szorosan összefügg azzal, hogy az Egyesült Államok Alkotmánya csak alapelveket rögzít a választásokról, de nem szabályozza részletesen, hogyan kell őket lebonyolítani. Az Alkotmány kimondja, hogy a szövetségi választásokat (pl. elnök, Kongresszus) az egyes államok szervezik meg, és ők döntenek el a választás részletszabályait, amíg az nem sérti a szövetségi törvényeket vagy az alkotmányt.^[82]

A tagállamok széles mozgástérrel rendelkeznek a választási szabályok megállapítását illetően. Az államok dönthetnek például a szavazási módról (pl. személyes, levélszavazás, előzetes szavazás), a szavazás időtartamáról (pl. hány napig lehet korábban szavazni), a szavazók regisztrációjáról (pl. automatikus vagy külön regisztráció), a szavazás napján elfogadott igazolványokról, a választási körzetek kijelöléséről (ez vezethet gerrymanderinghez is), a visszaszámlálás, újrászámlálás, eredményhitelesítés részleteiről is.^[83]

Hogy az Egyesült Államokban egységes választási szabályok megalkotására nem került sor, annak történelmi és politikai okai vannak. A történelmi hagyományok miatt sok állam ragaszkodik a saját szabályaihoz. Egyes szabályozási különbségek politikailag motiváltak (pl. ki könnyíti meg a szavazást, ki szigorítja). A polgárjogi mozgalmak (különösen a 20. században) ráirányították a figyelmet arra, hogy a különböző szabályok diszkriminatívak is lehetnek.^[84]

Az Egyesült Államok alkotmánya (I. cikk, 4. szakasz) kimondja: „A szenátorok és képviselők választásának idejét, helyét és módját minden államban az adott állam törvényhozása szabja meg; azonban a Kongresszus bármikor törvény útján megalkothatja vagy megváltoztathatja ezeket a szabályokat...”² Ez alapján

[81] Herron – Smith, 2021, 245-263.

[82] Keyssar, 2000, 412.

[83] Gerken, 2019, 328.

[84] Keyssar, 2000.

az államok döntenek elsődlegesen a szövetségi választások szabályairól. De a Kongresszus jogosult felülről vagy kiegészíteni ezeket szövetségi törvénnyel, de csak a szövetségi tisztségek (elnök, képviselők, szenátorok) esetében. Az elnökválasztásra vonatkozóan az Alkotmány II. cikkének 1. szakasza kimondja: „Minden tagállam a törvényhozó testülete által előírt módon annyi elektort jelöl ki, amennyi megfelel az állam által a Kongresszusba küldendő szenátorok és képviselők összes számának...”^[85]

Mindazonáltal voltak olyan kezdeményezések, amelyek egységes választási szabályokat irányoztak elő kifejezetten szövetségi szintű választásokra. Például a For the People Act (H.R. 1) széles körű reform lett volna. Ez előírta minden szövetségi választáson az automatikus és online szavazóregisztrációt, előzetes szavazást legalább 15 napig, a könnyített levélszavazást, független választókerületi bizottságot a szövetségi körzetek kijelölésére. Az államok tehát megtarthatták volna saját szabályaikat a helyi/állami választásokra.³ A Freedom to Vote Act (2021) egy „enyhébb” változata volt a H.R. 1-nek. Célja szintén az volt, hogy csak a szövetségi választásokra hozzon minimumszabályokat: egységes szavazási idők, alapvető levélszavazási lehetőségek, tiltotta volna a szavazók zaklatását, a tagállami választásokban azonban nem szólt volna bele.^[86]

Több oka is van annak, hogy ezekből a javaslatokból nem születtek törvények. A Szenátusban nem volt meg a 60 fős többség az obstrukció megtöréséhez. A republikánus szenátorok szerint ezek a törvények túl nagy hatalmat adtak volna a szövetségi kormánynak, még ha csak szövetségi választásra is vonatkoztak. Voltak olyan vélemények is, hogy gyakorlatilag mégis kihatnának a tagállami választásokra, mivel a legtöbb állam egyszerre tartja a választásait.

A 2020-as választást kaotikussá tette, hogy minden államban más szabályok voltak: hol elfogadtak később beérkezett levélszavazásokat, hol nem, volt, ahol automatikusan küldték a szavazólapokat, másutt nem, eltértek a levélszavazatok aláírásellenőrzési szabályai is. Trump és a republikánusok sok államban épp ezekre hivatkozva vonták kétségbe az eredményeket.

2020-ban több tucat per indult a választási szabályok és eredmények miatt, gyakran állami szinten. Egy szövetségi keretrendszer ezt részben megelőzhetne volna. Néhány demokrata vezetésű államban (pl. Kalifornia, Nevada) könnyítették a levélszavazást. Ezek a szabályok megnövelték a részvételt, különösen a demokrata bázisnál.

A republikánusok azonban nem támogatták az egységesítést. A párt ugyanis történelmileg a decentralizáció híve. A republikánus párt régóta az „államok jogait” hangsúlyozza. Egy szövetségi szabályozás szerintük „federal overreach” – azaz túlzott szövetségi beavatkozás.

[85] Hasen, 2012.

[86] Gerken, 2019.

Ha 2020 előtt vezették volna be az egységes szövetségi szabályokat, az valóban előnyös lett volna a republikánusoknak, de 2020 után politikailag már nem szolgálta az érdekeiket, sőt, ellentmondott a választási narratívájuknak is.^[87]

Mindezek alapján elmondhatjuk, noha teoretikusan megállapítható, hogy a demokratikus akaratképzés torzításoktól mentes artikulálódása szempontjából kívánatos volna a választási eljárás szövetségi szintű szabályozása,^[88] ám ennek megvalósulására pillanatnyi politikai érdekek és történelmi hagyományok okán egyaránt kevés az esély.^[89]

VIII. KÖVETKEZTETÉSEK

Jelen kutatásunk célja a demokrácia és a választás viszonyának tisztázása volt, hangsúlyozva, hogy míg a demokrácia szükségképpen feltételezi a választás intézményét, addig annak pusztá megléte önmagában nem azonos a demokratikus berendezkedéssel. Ennek keretében történelmi összefüggésben tekintettük át a választójog legfontosabb alapelveit — az általánosságot, az egyenlőséget, a titkosságot és az arányosságot —, valamint ezek kialakulásának és elterjedésének főbb szakaszait. Az államforma, a kormányforma, illetve az államszerkezet kérdésének a választás intézményével való összefüggésben megállapítottuk, hogy ezek közül leginkább csupán az államszerkezet tényezője hat ki a választási rendszerre, de az sem szükségképpen.

Az egyfordulós és a kétfordulós választási rendszereknek a demokratikus akaratképzésre való kihatását illetően igyekeztünk megvilágítani azokat a kritikus pontokat, amelyek kedvezőtlenül befolyásolhatják a demokrácia intézményrendszereibe vetett bizalmat. A választási eljárás egységességének illetve heterogenitásának problematikáját a föderális államszerkezetű Amerikai Egyesült Államok 2020-as elnökválasztásának tükrében kíséreltük meg bemutatni, rámutatva arra is, hogy az aktuális politikai érdekek és a pártok történelmi hagyományai hogyan gátolhatják egy átláthatóbb, egységes választási rendszer kialakulását.

A kutatás egyik hipotézise az volt, hogy a választási elvek mind maradéktalanabb érvényesülése vezethet el egy olyan állapothoz, amelyben a képvisleti demokrácia, mint alapvető társadalmi cél és mint a közjó érvényesítésének hatékony eszköze megvalósuljon. Ezt elsősorban a negatív példákon keresztül láthatjuk igazolva.

A kutatás másik fontos hipotézise volt, hogy az elvek mind maradéktalanabb érvényesüléséhez elvezető egyik fontos eszköz a választási rendszer, amelynek konkrét intézményrendszerei nagyban befolyásolják olyan társadalmi-történe-

[87] McDonald, 2020.

[88] Sinclair, 2021.

[89] Hasen, 2020.

ti-politikai tényezők, mint az államforma, a kormányforma, valamint az államszerkezet. A konkrét vizsgálódások azonban arra mutattak, hogy e tényezők közül lényegében csupán az államszerkezet van kihatással a választási rendszerre, ám az sem törvénytörvényes.

Hipotézisként megfogalmaztuk azt is, hogy a konkrét intézményrendszerek közül némelyik hatékonyabban, némelyik kevésbé hatékonyan működik közre a társadalom többsége által meg nem kérdőjelezett társadalmi cél, a demokratikus politikai, jogi berendezkedés, a képviseleti demokrácia megvalósulásában és fennmaradásában. E körben az egyéni választókerületeket és listát, listákat is tartalmazó vegyes rendszerek tűntek leginkább olyanoknak, amelyek valamennyi választási elvet, így kiemelten az arányosságot is biztosítani képesek, mégpedig egységes nemzeti, állami szabályozás mellett.

HIVATKOZÁS (MLA)

- Szmodis, Jenő. „Néhány gondolat a választójog elveiről és a választási rendszerekről.” *Jog-Állam-Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 1, 2026, pp. 91-110. <https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-1.91>.

IRODALOM

- Arisztotelész. *Politika*. Ford. Kovács Péter, Atlantisz, 2003.
- Aylott, Nicholas, and Niklas Bolin. “Sweden: The SD and the Challenges of Political Inclusion.” *Scandinavian Political Studies*, vol. 44, 2021.
- Baker, Peter, and Maggie Haberman. *The 2020 U.S. Election and Its Legal Aftermath*. The New York Times, 7 Jan. 2021.
- Birch, Sarah. *Electoral Malpractice*. Oxford University Press, 2011.
- Bogdanor, Vernon. *The Monarchy and the Constitution*. Oxford University Press, 1995.
- Cox, Gary W. *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge University Press, 1997.
- Dahl, Robert A. *On Democracy*. Yale University Press, 1998.
- Dahl, Robert A. *Polyarchy: Participation and Opposition*. Yale University Press, 1971.
- Deák, Ferenc. *Igazságügyi miniszteri rendeletek*. 1848.
- De Lange, Sarah L., and Andrej Zaslove. “Between Exclusion and Inclusion: Radical Right Parties in Post-War Europe.” *Government and Opposition*, vol. 52, no. 3, 2023.
- Deprez, Katlijn. “Belgium: From Pillarisation to Consociational Democracy.” *European Journal of Political Research*, 2000.
- Desmond, Jack. “Cordon Sanitaire Against the Radical Right in the Netherlands.” *Journal of Political Ideologies*, vol. 25, 2020.
- Duverger, Maurice. *Les partis politiques*. Presses Universitaires de France, 1951.
- Farrell, David M. *Electoral Systems: A Comparative Introduction*. Palgrave Macmillan, 2011.
- Gallagher, Michael, and Paul Mitchell, editors. *The Politics of Electoral Systems*. Oxford University Press, 2005.

- Gerken, Heather K. *The Democracy Index: Why Our Election System Is Failing and How to Fix It*. Princeton University Press, 2019.
- Grofman, Bernard, and Michael Handley. "Gerrymandering in the United States." *Political Science Quarterly*, 2015.
- Hasen, Richard L. *The Voting Wars: From Florida 2000 to the Next Election Meltdown*. Yale University Press, 2012.
- Held, David. *Models of Democracy*. Stanford University Press, 2006.
- Herron, Michael C., and Daniel A. Smith. "The 2020 U.S. Election and Challenges of Electoral Administration." *Election Law Journal*, vol. 20, no. 3, 2021.
- Keyssar, Alexander. *The Right to Vote: The Contested History of Democracy in the United States*. Basic Books, 2000.
- Knapp, Andrew, and Vincent Wright. *The Government and Politics of France*. Routledge, 2006.
- Knapp, Andrew, and Vincent Wright. *The French Presidential and Legislative Elections 2017*. Palgrave Macmillan, 2018.
- Levitsky, Steven, and Daniel Ziblatt. *How Democracies Die*. Crown, 2018.
- Lijphart, Arend. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press, 1999.
- Manin, Bernard. *The Principles of Representative Government*. Cambridge University Press, 1997.
- Massicard, Elise. *French Political Parties and Elections*. Palgrave Macmillan, 2017.
- McDonald, Michael P. *Federalism and the American Electoral System*. Cambridge University Press, 2020.
- Mill, John Stuart. *Considerations on Representative Government*. Parker, Son, and Bourn, 1861.
- Norris, Pippa. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge University Press, 2004.
- Ober, Josiah. *Political Dissent in Democratic Athens*. Princeton University Press, 1998.
- Ober, Josiah. *The Athenian Revolution*. Princeton University Press, 1996.
- Pelinka, Anton. "The FPÖ in Austrian Politics: Between Integration and Exclusion." *West European Politics*, vol. 42, 2020.
- Pincus, Steve. *1688: The First Modern Revolution*. Yale University Press, 2009.
- Pugh, Martin. *Women and the Women's Movement in Britain 1914–1959*. Macmillan, 1992.
- Rae, Douglas W. *The Political Consequences of Electoral Laws*. Yale University Press, 1967.
- Sartori, Giovanni. *Comparative Constitutional Engineering*. New York University Press, 1994.
- Sartori, Giovanni. *The Theory of Democracy Revisited*. Vols. 1–2, Chatham House, 1987.
- Shugart, Matthew S., and John M. Carey. *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge University Press, 1992.
- Sinclair, Barbara. *Unorthodox Lawmaking: New Legislative Processes in the U.S. Congress*. CQ Press, 2021.
- Taagepera, Rein, and Matthew S. Shugart. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. Yale University Press, 1989.
- Tóth, Csaba, and András Körösesny. *Magyarország választási rendszere és politikai következményei*. Akadémiai Kiadó, 2015.